

KIRSAL YERLEŞİM TEKNİĞİ DERSİ

Doç.Dr. HAVVA EYLEM POLAT

1. HAFTA

DERS PLANI

- **1. HAFTA** Yerleşim Kavramı, Yerleşimlere Etki Eden Etmenler
- **2. HAFTA** Yerleşimlerin Sınıflandırılması
- **3. HAFTA** Yerleşim Teorileri - (Von Thünen, Alfred Weber, August Lösch ve Christaller Teoremleri)
- **4. HAFTA** Merkezi Yerler Kuramı
- **5. HAFTA** Kırsal Yerleşimler ve Özellikleri
- **6. HAFTA** Planlama Kavramı ve Planlama Türleri, Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması
- **7. HAFTA** Kırsal Yerleşmelerin Fiziksel Planlaması
- **8. HAFTA** Fiziksel Planlamada Yerleşim Düzenlemesi - Tarım İşletmelerinin Fiziksel Planlaması
- **9. HAFTA** Tarım İşletmelerinin Fiziksel Planlaması
- **10. HAFTA** Ülkemizde Kırsal Alan Planlamasına ilişkin yapılan çalışmalar, kırsal yerleşimlerin durumu
- **11. HAFTA** Yeniden Düzenlenen ve Yeni Kurulan Köy Yerleşmeleri için Yasal Mevzuatın İncelenmesi
- **12. HAFTA** Kırsal Altyapı Planlaması (İçme Suyu, Kanalizasyon, Elektrifikasyon, Sulama, Ulaşım vb. sistemler)
- **13. HAFTA** Kırsal Yerleşimlerde Sosyal Hizmet Merkezlerinin Planlanması
- **14. HAFTA** Genel Değerlendirme ve ödevlerin sunumu

SUNUM VE DERSİN İŞLEYİŞİNDE YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Balaban, A., E. fi. (1988). **Tarımsal Yapılar**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:1083, Ders Kitabı No: 311, Ankara.
- Chisholm, M.(1966). **Rural Settlement and Land Use**, Hutchinson and Co. Ltd. London, UK.
- Dent, J.B., McGregor, M.J. (1994). **Rural and Farming Systems Analysis - European Perspectives** -CAB International, ISBN 0851989144, Wallingford Oxon OX10 8DE, UK.
- Ilbery, B., Chiotti, Q., Rickard, T. (1997). **Agricultural Restructuring and Sustainability - A Geographical Perspective-**, (Editors) Sustainable Rural Development Series No:3, CAB International, ISBN 0851991653, 198 Madison Avenue New York, NY 10016-4341, USA
- Lindley, J.A., Whitaker, J.H. (1996). **Agricultural Buildings and Structures**, American Society of Agricultural and Biological Engineers (ASAE), Michigan, USA.
- Okuroğlu, M., Yağanoğlu, A.V., Örüng, İ. (1994). **Kırsal Yerleflim Tekniği**, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 165, Erzurum.
- Olgun, M. (2016). **Tarımsal Yapılar**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 1577, Ders Kitabı No: 529, (2.Baskı), Ankara.

1. HAFTA

KONU 1 YERLEŞİM TANIMI VE YERLEŞİM DÜZENLEMESİ

KONU 2 YERLEŞİMLERE ETKİ EDEN ETMENLER

KONU 1 YERLEŞİM TANIMI

- **Yerleşim;** toplumların maddi ve manevi olarak bağlı oldukları, barınma, korunma ve beslenme gereksinimlerini karşılamak için üzerinde çalışıp yaşadıkları bir mekan parçasıdır. Yerleşimler, kendine özgü bir kültür, tarihsel süreç, ekonomik fonksiyon ve inanç özellikleri taşımaktadır. Bu nedenle, doğa, insan ve onun eserlerinden oluşan bir alan olarak da tanımlanabilir.

KONU 1 YERLEŞİM DÜZENLEMESİ

- **Yerleşim düzenlemesi;** insanla doğa arasındaki dengenin ve düzenin kurulmasıdır. Bu dengenin sağlanması ile toplumların mutluluk ve refah seviyesinin artırılması amaçlanır. Mimar Eliel Saarinen, **«Bana yaşadığın yeri göster, onun halkının kültürel yapısını tahmin edeyim»** demiştir (**The City**). Bir yerleşme; insanları, fiziki yapıları ve düzeni ile toplumun amaç, bağlılık, inanç ve kültür özellikleri hakkında bilgi verir. Yerleşim düzenlemesi; ister küçük ister büyük boyutta olsun insan-çevre dengesinin en iyi biçimde kurulmasını sağlamak amacıyla, yerleşimlerin sosyal, ekonomik ve fiziksel yönlerini ele alan, şekil veren bir bilim, sanat ve yönetim faaliyetidir (Thomas Adams – Outline of Town and City Planning).
- *Yerleşim düzenlemesi bilimdir;* yerleşmenin belirli zonları arasındaki ulaşım sirkülasyonunun ve ekonomik hizmetlerin yerine getirilmesinde ve yerleşme yapısının tasarımında belli bilgi ve yöntemlere dayanak zorundadır.
- *Yerleşim düzenlemesi sanattır;* yerleşme alanının, arazi parsellerinin, tarımsal yolların, tarımsal yapıların biçimlendirilmesi ve projelenmesi sanat yeteneğine bağlıdır.
- *Yerleşim düzenlemesi yönetimdir;* toplumun organizasyon düzeni, arazi, su ve diğer kaynakların kullanımı sosyal, ekonomik, hukuk ve teknik açıdan tüm yaşamı etkiler. Kırsal yerleşim düzenlemesi, genel anlamda, kentsel yerleşim düzenlemesinden farklılıklar göstermektedir. Kentsel yerleşimlerde sanatsal yön ağır basarken, kırsal kesimde estetikle birlikte fonksiyonel planlama da önem kazanır.

KONU 1 YERLEŞİM DÜZENLEMESİ

- Yerleşimlerin düzenlenmesinde, yalnızca ele alınan yerleşme alanını değil; onu çevreleyen ve etkileyen diğer yerleşim alanlarını da incelemek gerekir.
- Yerleşim düzenlemesi; plan, program ve projelere uygun olarak kontrol, sevk ve idare etmek ilim ve sanattır (F.Yavuz). Planlama konusu, yerleşimlerin düzenlenmesinde en önemli çalıőma olmalıdır.
- **Planlama;** geleceğin önceden tahmin edilebilmesi, ortaya çıkabilecek geliőmeleri kontrol edebilme veya rasyonel bir biçime sokma olarak tanımlanır. Ulaşım, yapı, ekonomik, sosyal vb. planlamaların yerleşim düzenlemesi çalıőmaları kapsamına alınması gereklidir.
- Plansız geliőmelere göz yumulan toplumlarda sosyal ve ekonomik çalkantılar ve huzursuzluklar meydana gelir. Yapılan hatalar, büyük miktarlarda harcamalara neden olur.*

* **«Dar kapıları geçmek marifettir, geniş kapılardan herkes geçer» (Andre Gide)**

KONU 2 YERLEŞİMLERE ETKİ EDEN ETMENLER

- Neden insan toplulukları yeryüzünde eşit olarak dağılmamışlardır?
- Doğanın düzeni yerleşimlerin dağılımını sınırlandırmaktadır.
- *Supökümen alanlar*: zaman zaman insan topluluklarının görüldüğü alanlar, alt yerleşim alanları
- *Ökümen alanlar*: yerleşik yerleşme biçimi görülen alanlar
- *Anökümen alanlar*: yerleşime elverişsiz alanlar

YERLEŞİMLERİN DAĞILIMLARINI SINIRLANDIRAN ETMENLER

- **DENİZLER**

Ulaşım sisteminde önemli bir rol oynamalarına rağmen bugün hala iskan sahası dışında kalmaktadır. Ancak, doğal olaylar nedeniyle tektonik olaylar bazen karaların deniz içine doğru uzamasını, bazen de geri çekilmesini sediment taşınması nedeniyle delta oluşması veya bunların gelişmesiyle yeni yerleşimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Diğer bir etki ise, insan eliyle yapılan değişikliklerdir. Denizlerden karasal parçalar kazanmak (Hollanda) veya barajlar ve yapay göller gibi.

• **KUTUP BÖLGELERİ**

Kutup bölgeleri karalar üzerinde insan topluluklarının dağılışını sınırlayan en önemli etmendir. Doğaldır ki, bu etmene yardımcı olarak iklim ve toprak özellikleri de göz önüne alınmalıdır.

Güney yarım küresinde Antartika kıtası ökümenin dışında kalmaktadır. Ancak, 63. enlemde balina avcılarının kurdukları geçici yerleşme yerleri ile bilimsel araştırmalar için oluşturulanları ayrı tutmak gerekir. Daimi yerleşimler 54-55. enlemlerde başlar. Kuzey yarım küresinde 20. yy.'da 81. enleme kadar ulaşılmış olması güneye göre bir ayrıcalıktır. Genellikle Avrasya'nın kıyıları yerleşmelerin de sınırınıdır. İnsan topluluklarının daha da kuzeye ve güneye kaymalarında madenler gibi yeraltı kaynakları önemli etkide bulunmuşlardır. Grönland 78. kuzey enleminde Eskimoların yaşantısı örnek gösterilebilir. Bu sahalar tamamen tarımsal sahaların dışında kalmaktadır. Avcılık, balıkçılık ve hayvancılık baskındır. İklim ve toprak şartlarının tarımsal üretime elverdiği yerlerde geçici olmayan yerleşmeler mümkün olmaktadır. Rusya, Finlandiya, Norveç ve İsveç'de 60. kuzey enleme kadar tarımsal yerleşmeler görülmektedir.

- **YÜKSEKLİK**

Yükseklik sınırı, kısmen topografyaya, toprak şartlarına ve insanların ekonomik görüş ve davranışlarına bağlı olsa da asıl önemli etken iklimdir. Yükseklik sınırı kutuplarda deniz seviyesinden başlayarak ekvatorda 3000 m'ye kadar çıkmaktadır. En yüksek sınırlar dönenceler arasındadır. Buna örnek olarak Kayalık dağları ve And dağları gösterilebilir. Tibet'te daimi yerleşmelerin sınırı 4000 m, otlaklara dayanan yerleşmeler için 4600 m iken, Alp'lerde 1000 m'dir. Güneye bakan yerleşmeler, kuzeye bakanlardan daha yükseklindedir.

İklim şartları ile birlikte ekonomik ve kültürel özellikler de önemli etmenlerdir. Alplerde İtalyan ve Alman yerleşmeleri birbirinden farklılıklar gösterir. İtalyanlar bağ ve mısır tarımı yaparken, almanlar otlaklara dayanan hayvancılık yapmayı tercih ederler. Bizde ise örneğin Doğu Anadolu'da hayvancılık yaygın olmaktadır.

- **KURAKLIK**

Kuraklık, yerleşmeleri kısıtlayan bir diğer etmendir. 250-350 mm'lik yağış eğrisi tarla tarımının sınırını ve 75-100 mm'lik yağış eğrisi de meraya dayanan yerleşimlerin sınırını belirler. Yüzey ve yeraltı sularının varlığı da yerleşimlerin dağılımını etkiler. Su kaynakları, sulama teknolojisindeki gelişmeler, yerleşmelerin gelişmesine katkıda bulunur. Avustralya'da benzer bir durum vardır.

Madenlerin varlığı, kurak alanlarda yerleşmelerin oluşmasına etki eder.

YERLEŞİMLERİN DAĞILIMLARINA ETKİ EDEN FİZİKSEL ETMENLER

- **İKLİM**

İklim koşulları nüfus ve yerleşimlerin dağılımını belirleyen bir etmendir. Yeryüzünü kuzeyden güneye doğru iklim ve bitki örtüsünün dađılıőına göre incelemek olasıdır. Buna göre Tundralar, boreal orman alanları, nemli tropikal bölgeler ve kurak bölgeler olarak sınıflandırılabilir.

Tundralar; soğuk bir iklim hüküm sürmektedir. Kıyılarda geçici küçük yerleşmeler bulunur. Nüfus yoğunluğu, 1 kişi/km²'dir.

Tundralarda yerleşmeler çok kısa süreli ve geçicidir. Hayvan göçlerinin seyir ve yer deđiőtirmeleri izlendiğinde mevsimlik otlakların deđiőtirilmesi halinde yerleşmelerin de yer deđiőtirmesi gerekmektedir. Bununla beraber bölgede sedanter (daimi) yerleőmelere de rastlanmaktadır. Eskimo yerleşmeleri örnek olarak verilebilir. Avcılık ve balıkçılık hakimdir. İklimdeki deđiőtimler nedeniyle geçici yerleőmelerden sedanter yerleşimlere geçiő bölgeleri bulunmaktadır.

YERLEŞİMLERİN DAĞILIMLARINA ETKİ EDEN FİZİKSEL ETMENLER

- *Boreal orman toprakları;* Yüksek enlemlerde az yoğun ve homojen olmayan bir nüfus dağılımı görülür. Kuzeyde tundralara kadar, güneyde ise tarım alanlarına kadar girmektedir. Kuzeyden güneye doğru yerleşimler artmakta ve nüfus yoğunluğu ise 10 kişi/km² olmaktadır. Kürk, kereste ve maden kaynakları ile geçim sağlanmaktadır. Güney bölgelerde tarımsal faaliyetler de yapılmaktadır. Akarsuların varlığı yerleşimlerin dağılımına etki eder. Özellikle Sibiryada' da kürk ve kereste ticareti için akarsulardan ulaşım önemlidir. Bu nedenle yerleşimler akarsu boylarında yoğunlaşır. Tarıma dayalı yerleşimler ise Norveç ve Finlandiya'da olduğu gibi akarsu vadilerine doğru kaymaktadır. Kuzey Asyada da aynı durum görülmektedir.

YERLEŞİMLERİN DAĞILIMLARINA ETKİ EDEN FİZİKSEL ETMENLER

- *Nemli tropikal bölgeler;* Amazon ve Kongo Havzası gibi ormanlık alanlarda az yoğun yerlerdir. Yerleşmeler akarsu vadilerine doğru görölmektedir.
- *Kurak bölgeler;* Yeryüzünün kışları soğuk veya daima sıcak bölgelerinde yerleşimlerin dağılışı suya bağılı olmaktadır. Kuraklık sınırının ötesi ise otlak olarak kullanılmakta ya göçebe hayat biçimi ya da kolonizasyonla birlikte daimi yerleşimler tarafından kullanılmaktadır. Bu bölgeler dünyanın en az yoğun bölgeleridir (1 kişi/km²). Zengin akarsular ya da yeraltı su kaynakları büyük yerleşimlerin doğmasına neden olmuştur (Nil nehri vadisi gibi).

YERLEŞİMLERİN DAĞILIMLARINA ETKİ EDEN FİZİKSEL ETMENLER

• **YÜZEY ŐEKİLLERİ**

İklimin yerleşimlere elveriőli olduğu yerlerde yüzey Őekilleri farklı etkilere sahiptir. Özellikle dağlık bölgelerde topografya iklimden daha etkili bir etmendir. Bu nedenle yerleşmeler daima genişçe vadilerde dar Őeritler halinde dağılmış olarak görülür. Çoğunlukla da yamaçlar ve birikinti konileri tercih edilir. Alp Dağları'nda yükselti ile birlikte elverişsiz iklim koşulları da kendini gösterdiğinden yerleşimlerde azalmalar görülür. Afrika'da ise yerleşimler 1000-1500 m'lerde yoğunlaşır. Orta ve Güney Amerika'da yerleşimlerin büyük bir bölümü iç kısımlarda yaylalarda bulunmaktadır. İtalya'da Po ovası, Hindistan'da Ganj ve Brahmaputin havzaları, Bengal körfezi kıyıları daha yoğun yerleşimlerin olduğu yerlerdir. Yerleşimlerin ovalardaki dağılıőına etkili etmenler toprak ve su kaynakları (yüzey ve yeraltı) olmaktadır.

YERLEŞİMLERİN DAĞILIMLARINA ETKİ EDEN FİZİKSEL ETMENLER

- **EKONOMİK FAALİYETLER**

- Toplulukların medeniyet ve kültür seviyesi ekonomik faaliyetin türüne etki eder;

- *İlkel geçim faaliyetleri (Toplayıcılık, avcılık, balıkçılık)*
- *Yarı ilkel geçim faaliyetleri (Göçebe çobanlık, çapa ziraatı)*
- *İlkel apa ziraatı*
- *Temelde devlete dayalı faaliyetler*
- *Sanayi, kimya ticareti (Serbest ekonomi)*

YERLEŞİMLERİN DAĞILIMLARINA ETKİ EDEN FİZİKSEL ETMENLER

- **BEŐERİ ETMENLER**

- Toplulukların yerleşme tarzları ve ekonomik faaliyetleri de yerleşimlerin dağılımına etki etmektedir.
- Yerleşme tarzı, toprağa dayalı olan ve olmayan yerleşmeleri ifade eder.
- *Müller Wile*, ekonomik faaliyetler ve yerleşme tarzı arasındaki ilişkiyi incelemiştir;
  - Ephemere (Geçici) yerleşimler
  - Tamporer yerleşimler (Episodik - düzensiz ve Periyodik - düzenli)
  - Mevsimlik yerleşimler
  - Yarı yerleşik yerleşimler
  - Daimi yerleşimler

YERLEŞİMLERİN DAĞILIMLARINA ETKİ EDEN FİZİKSEL ETMENLER

- **TARİHSEL ETMENLER**
- Yerleşimlerin yoğunlaşmasına neden olan kültürel değişim esas olarak tarihi bir fenomendir. Şehir yerleşmelerine M.Ö. 3000 yılında Pencap, Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinde, M:Ö. 2000'de Çin ve Girit'te rastlanmaktadır. M.Ö. 1000 yıllarında antik kültürler Akdeniz Bölge'sinde gelişmiştir. Bu kültürler bir taraftan yok olurken bir taraftan da yeniden doğmuşlardır. Ancak bu arada eski kültürlerini yaşatmaya devam ettikleri için Doğu, Hint ve Uzak Doğu kültürleri meydana gelmiştir. Kırsal yerleşimlerinin oluşması, şehirlerin gelişmesi ve yoğunlaşmanın meydana gelmesi ile büyük kırsal ve alanlarda sömürgecilik ortaya çıkmıştır. Amerika'nın keşfi ile bu alanda Avrupalıların sayısı zamanla artmıştır. Keşiften önce ise Meksika ve orta Amerika'da 3-5 milyon, güney Amerika dağlık bölgelerinde ise 2-3 milyon nüfus olduğu tahmin edilmektedir. Avrupalıların yayılımı, sömürgecilik nedeniyle oluşmuştur. 17. yüzyılda Avrupalıların denizaşırı göçleri nüfus dağılımını etkileyen en önemli faktördür. Özellikle Kuzey Amerika'daki yerleşim sayısı oldukça fazla miktarda artmıştır. 1800-1924 yılları arasında Amerika'ya yaklaşık 60 milyon göçün olduğu tahmin edilmektedir. Bu göçlerin yalnızca 3 milyon civarının Asyalı olduğu, geri kalanının Avrupalı olduğu bilinmektedir. Avustralya ve Yeni Zelanda da aynı tarihlerde çok fazla göç almış alanlardır. Bu göçler sonucu yerli halkların kültürleri yok edilmiş ya da kısıtlanmıştır.
- Günümüzde şehirleşme ve sanayileşme yerleşimlerin dağılımını etkilemektedir.